

Jazykovo-komunikačné správanie pracovníkov slovenských menšinových samospráv v Maďarsku

**(teoreticko-metodologické otázky a výsledky empirického
sociolingvistického výskumu)**

Mária Homišinová

Spoločenskovedný ústav, SAV Košice

Abstrakt:

Štúdia sa zameriava na problematiku jazykovej komunikácie a aktuálne otázky s tým súvisiace v prostredí slovenských menšinových samospráv pôsobiach na celom území Maďarskej republiky.

Cieľom uvedenej štúdie je podať čo najkomplexnejší obraz o skúmanej problematike, charakterizovať realizovaný empirický výskum (2006/2007) a prezentovať základné výsledky výskumu. V súlade s takto stanoveným cieľom je obsahovo členený do troch častí. Prvý prezentuje konceptuálny rámec skúmanej problematiky, druhý tematický okruh sa venuje základným metodologickým otázkam realizovaného výskumu a tretí tematický okruh predkladá empirické výsledky, ktoré sa sústreďujú predovšetkým na zistenia a dôležité poznatky získané z analýz deskriptívnej a induktívnej štatistiky.

Kľúčové slová: jazykovo-komunikačné správanie, etnické minority

Úvod

V priebehu rokov 2005-2007 sa v rámci širokokoncipovaného vedecko-výskumného projektu „Slovenský jazyk v Maďarsku“, iniciovaného a organizovaného Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku so sídlom v Békešskej Čabe, uskutočnila celá séria sociologicko-sociolingvistických výskumov, orientovaných na jazykové správanie Slovákov žijúcich v Maďarsku vo vybraných sférach spoločenského života (školských, spoločensko-

kultúrnych, a verejnosprávných inštitúciách a organizáciách). Jeden z výskumov bol zameraný na problematiku *jazykovej komunikácie a aktuálne otázky s tým súvisiace v prostredí slovenských menšinových samospráv*, pôsobiacich na celom území Maďarskej republiky.

Cieľom tejto štúdie je podať čo najkomplexnejší obraz o skúmanej problematike, charakterizovať realizovaný výskum a prezentovať základné výsledky výskumu. V súlade s takto stanoveným cieľom je v štúdiu prezentovaný konceptuálny rámec skúmanej problematiky, konkrétne: vznik a fungovanie slovenských menšinových samospráv, v ktorých sa výskum lokalizoval; prístup a chápanie jazykového správania s dôrazom na jazykovú znalosť, jazykovú orientáciu a jazykovú komunikáciu a približuje aj kľúčové otázky skupinovej etnickej identifikácie, ktorá s používaním jazyka úzko súvisí. Empirická časť sa venuje základným metodologickým otázkam prezentovaného výskumu a empirickým výsledkom, ktoré sa sústreďujú predovšetkým na zistenia a dôležité poznatky získané z analýz deskriptívnej a induktívnej štatistiky.

1. Konceptuálny rámec problematiky

V rámci konceptualizácie problematiky štúdia je potrebné upriamiť pozornosť na nasledovné okruhy: vznik a charakter slovenských menšinových samospráv v Maďarsku; súvislosti medzi právnou ochranou menšín a pôsobením slovenských menšinových samospráv; problematiku jazykového správania a s tým súvisiace otázky (garancia používania jazykov menšín, materinský jazyk - materinská reč, jazyková a komunikačná kompetencia, jazyková orientácia, jazyková komunikácia a komunikačné variety, etnická identita).

1. 1. Právna ochrana menšín a slovenské samosprávy v Maďarsku

Postavenie etnických menšín v Maďarsku, medzi nimi aj slovenskej menšiny, upravuje Ústava Maďarskej republiky (§68). Všetkých v Maďarsku žijúcich príslušníkov minorít ustanovuje za rovnocenných občanov a samotné minoritné spoločenstvá za „štátotvorné subjekty“. Ústava pre minority garantuje kolektívnu účasť na verejnom živote, založenie miestnych menšinových samospráv a celoštátnej samosprávy, rozvoj národnostnej kultúry, používanie materinského jazyka, výučbu v materinskom jazyku. S cieľom zabezpečiť ochranu ústavných práv národných a etnických minorít od 6. júla 1995 vykonáva svoju činnosť aj parlamentný ombudsman.

Zjavným prínosom v riešení postavenia a ďalšieho rozvoja minoritných spoločenstiev v Maďarsku bolo prijatie Zákona o právach národných a etnických menšín Národným zhromaždením Maďarskej republiky v júli 1993. Tento „národnostný zákon“ vo svojich jedennástich hlavách terminologicky definuje základné pojmy a vymedzuje práva minorít v ob-

lasti individuálnych práv, kolektívnych práv, samospráv menšín, kultúrnej a školskej samosprávy, používania materinského jazyka menšín, zaoberá sa tiež otázkou hovorcov menšín, podporou menšín, hospodárením a majetkom samospráv, špeciálnymi nariadeniami o voľbe poslancov do miestnych samospráv. Cieľom zákona, ako to sám definuje, bolo vytvoriť také podmienky minoritám, ktoré by umožnili zastaviť ich asimilačné procesy a posilnili ich etnickú identitu (Kisebbségi értesítő, 1993, s.6).

Na základe Ústavy Maďarskej republiky (XII. Hlava, §68 a 70) a spomínaného zákona LXXVII. z roku 1993 v Maďarsku žijúce národné a etnické menšiny¹ majú právo zakladať si miestne a celoštátne menšinové samosprávy. Tie vznikajú na princípe miestnych (obecných a mestských) samospráv a včleňujú sa do systému štátnej správy Maďarskej republiky. Usporiadanie menšinových samospráv (miestne a celoštátne), ktoré fungujú paralelne s obecnými samosprávami, má zabezpečiť hlavný zámer tohto zákona - kultúrnu autonómiu menšín. Menšinové samosprávy teda de jure tvoria základný článok existencie, fungovania a rozvoja v Maďarsku žijúcich etnických komunit (bližšie o menšinovom samosprávnom systéme a ich fungovaní Csefkó - Pálné Kovács, 1999).

Samosprávy môžu vniknúť priamym alebo nepriamym spôsobom. Za menšinovú obecnú samosprávu sa môže prehlásiť tá obecná samospráva, v zbore ktorej bola viac ako polovica poslancov zvolená kandidátmi príslušnej národnosti. Ak bolo aspoň 30% poslancov samosprávneho zboru zvoleného ako kandidáti danej menšiny, títo poslanci môžu ako menšina vytvoriť najmenej trojčlennú miestnu menšinovú samosprávu (nepriamy spôsob).

V súlade s obsahom §51-54 zákona č. LXIV. z roku 1990 o voľbách poslancov miestnych samospráv a starostov môžu voliči prostredníctvom priamych volieb zriadiť menšinovú miestnu samosprávu.

Počet členov miestneho menšinového samosprávneho zboru, vznikajúceho priamym spôsobom, sú v obci pod 1300 obyvateľov tri osoby, v obciach nad 1300 obyvateľov, vrátane jednotlivých obvodov hlavného mesta je päť osôb, zbor menšinovej samosprávy hlavného mesta má deväť členov.

Do pôsobnosti miestnych menšinových samospráv patrí ...založiť a prevádzkovať inštitúcie, najmä na úseku: a) miestneho školstva, b) miestnej tlače a elektronických médií, c) uchovávaní tradícií, d) v oblasti osvety (§27/3).

Počet slovenských menšinových samospráv mal v štyroch volebných obdobiach v priebehu rokov 1994-2006 vzostupnú tendenciu². V prvom volebnom období fungovalo 52 slovenských samospráv, v druhom 75, v treťom 114 a po štvrtých komunálnych voľbách v roku 2006 bolo založených 116 slovenských zastupiteľských zborov v Maďarskej republike.

V súčasnosti majú Slováci v Maďarsku samosprávne zastúpenie v 11-tich župách z celkovo existujúcich 20-tich žúp. Zároveň majú zastúpenie v 14-tich obvodoch (z18 obvodov) Budapešti a v hlavnom meste.

¹ Zákon eviduje 13 „historických“ národností aspoň 100 rokov žijúcich v Maďarsku

² Od prijatia národnostného zákona sa uskutočnili komunálne voľby v rokoch 1994, 1998, 2002 a 2006.

Najvyššou formou miestnej menšinovej samosprávy sú transformované obecné menšinové samosprávy, ktoré riadia všetky oblasti života danej obce. V praxi doteraz existovalo 8 takýchto slovenských obecných samospráv, o ktorých fungovaní samotní predstavitelia slovenskej menšiny konštatujú „zmiešané skúsenosti“ (Uhrinová 2007, s.17).

Celoštátna slovenská samospráva so sídlom v Budapešti, ktorá po prvý krát vznikla po voľbách do celoštátnych a regionálnych samospráv v roku 1995 (mala 53 členov), funguje dodnes ako orgán združujúci a spravujúci všetky miestne slovenské samosprávy. Zároveň zabezpečuje národnostný život Slovákov v Maďarsku prevádzkovaním dôležitých slovenských inštitúcií a organizácií. V súčasnosti (september 2007) prevádzkuje až desať inštitúcií: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku so sídlom v Békešskej Čabe, jediný slovenský týždenník Ľudové noviny, Osvetové, dokumentačné a pedagogické centrum Slovákov, Národnostné divadlo, Verejnoprospešnú spoločnosť Legátum a tri školy s výučbou slovenského jazyka: v Sarvaši, Békešskej Čabe a v Novom meste pod Šiatorom.

Poznatky a skúsenosti z uplatňovania národnostného zákona v praxi, predovšetkým z pôsobenia menšinových samosprávnych orgánov, však poukazovali na isté nedostatky, nejasnosti, dilemy a problémy, na ktoré upozorňovali samotní príslušníci minorít (Papuček 1996) aj odborníci (Csefkó - Pálné Kovács 1999; Eiler - Kovács 2000). Pri vzniku a pôsobení samospráv postupne vznikali rôzne problémy (legitimita volieb, vzťah obecná vs miestna samospráva, kompetencie samospráv a pod.), avšak za najväčší nedostatok zákona zo strany príslušníkov minorít sa vo všeobecnosti považuje zákonom síce garantované, doposiaľ však neuplatnené právo parlamentného zastúpenia minorít, čo potvrdzujú aj ďalšie výskumy (Homišínová 2003). Doteraz, takmer po 15-tich rokoch platnosti zákona, v tejto otázke nedošlo ku vzájomnému konsenzu. Realizácia parlamentného zastúpenia minorít je totiž sprevádzaná nejasnosťami a problémami okolo spôsobu a formy jeho uplatňovania (Eiler - Kovács 2000.).

Po dlhoročnom a veľmi intenzívnom prípravnom procese napokon predsa došlo v roku 2005 k novelizácii národnostného zákona. Podľa nej sa menšinovým inštitúciám garantujú finančné prostriedky priamo zo štátneho rozpočtu a tiež jasnejšie sú vymedzené povinnosti obecných zborov voči menšinovým samosprávam. Došlo aj k zmenám volebných predpisov v snahe legitimizovať voľby, keď kandidátom samosprávy môže byť výlučne príslušník danej minority, ktorý to verejne svojím vyhlásením deklaruje.

V súvislosti s poslednými voľbami do celoštátnych a regionálnych menšinových samospráv (marec 2007), kedy elektori (poslanci menšinových samospráv) volili poslancov župnej a celoštátnej samosprávy je potrebné upozorniť na vytvorenie dvoch volebných slovenských koalícií. Prvá zastupovala dolnozemskej, zemplinských, bakonských a budapeštianskych Slovákov, druhú vytvoril Zväz Slovákov v Maďarsku reprezentujúci pilišských a novohradsko-hevešských Slovákov. Už len samotný tento fakt naznačuje názorovú nejednotnosť slovenskej komunity v otázkach riadenia a fungovania uvedenej minority. Dôvody môžu byť rôzne, za najviac pravdepodobné sa však javí regionálna diferencovanosť, a to nielen čo sa týka počtu Slovákov v jednotlivých župách (nekompaktnosť osídlenia Slo-

vákov je jedným z ich charakteristických črt), ale aj v podmienkach a snahách ich národnostného rozvoja zo strany predstaviteľov/samosprávnych zástupcov. Po volebných peripetiách, kedy druhá menovaná koalícia spochybnila výsledky volieb, tesným pomerom hlasov napokon prvá koalícia získala prevahu poslancov³. Diferenciácia poslancov na dva silné „tábory“ však na jednej strane predikuje možné strety a nezhody v otázkach ďalšieho smerovania a fungovania slovenskej komunity žijúcej v Maďarsku, na druhej strane môže byť lepšou zárukou objektivity a vzájomnej kontroly v otázkach riadenia a spravovania uvedenej minority.

Na záver je potrebné ešte doplniť, že po regionálnych voľbách si Slováci založili 5 župných samospráv, a to v Békešskej, Boršodsko-abovsko-zemplínskej, Komárňansko-ostrihomskej, Novohradskej a Peštianskej župe.

1.2. Jazykové správanie (znalosť, orientácia, komunikácia)

– vymedzenie a prístup skúmania

Pri charakterizovaní jazykového správania minoritných spoločenstiev v Maďarsku (v rámci nich aj slovenskej minority) je potrebné pripomenúť otázku legislatívnej garancie používania jazykov menšín v Maďarsku.

V maďarskom právnom systéme neexistuje termín „štátny jazyk“. Používanie jazykov menšín neupravuje samostatný zákon, všeobecné jazykové práva sú garantované Ústavou MR platnou z r. 1949 (§68/ods.2) a bližšie konkretizované v Zákone č.77/1993 o právach národných a etnických menšín (II. hlava - individuálne menšinové práva, VII. hlava - používanie jazyka). Uvedený zákon v §51/ods.1 jasne stanovuje, že svoj materinský jazyk môže ktokoľvek, kedykoľvek a kdekoľvek slobodne používať.

Používanie jazykov menšín v štátnej správe upravuje zákon z r. 1957 o základných pravidlách pri verejnom styku – 2. §5 „ ... V štátosprávnom konaní môže svoj materinský jazyk slovne i písomne používať každý. Neznalosť maďarského jazyka nemôže byť nikomu na ujmu“.

Už len tento veľmi stručný pohľad do garancií jazykových práv menšín naznačuje možnosti uplatnenia materinského jazyka v každodennom živote príslušníka minority. V predmetnom výskume nás však zaujímal reálny obraz jazykovej situácie – predovšetkým v oblasti používania slovenského jazyka v živote príslušníka uvedenej menšiny v rámci jeho pôsobenia v zastupiteľskom orgáne – v slovenskej menšinovej samospráve, ale aj v iných sférach. Prostredníctvom výskumných zistení sme súčasne chceli predikovať aj ďalší vývoj, naznačiť isté tendencie vývoja materinského jazyka.

³ V súčasnosti Celostátne slovenská samospráva má 39 poslancov, z toho 20 poslancov je za dolnozemských, zemplínskych, bakonských a budapeštianskych Slovákov, 19 poslancov vytvoril Zväz Slovákov v Maďarsku reprezentujúci pilišských a novohradsko-hevešských Slovákov.

1.2.1. Materinský jazyk – materinská reč

Pri skúmaní jazykového správania jednotlivca je veľmi dôležité identifikovať materinský jazyk komunikujúceho, keďže „jazyk, ktorým sa človek ako prvým naučil hovoriť, v ktorom obyčajne (prevažne) myslí a najradšej ho užíva vo svojej rodine a svojom súkromí, pretože je mu najbližší“ (Maříková-Petrusek-Vodáková 1996, s.458-459), výrazne ovplyvňuje komunikáciu ako takú. Navyše, materinský jazyk alebo materská reč sú pojmy, ktoré svedčia o tom, že jazykové spoločenstvo má k svojmu národnému jazyku nielen racionálny vzťah (ako k účinnému nástroju myslenia a dorozumievania), ale aj hlboký citový vzťah. Materinský jazyk býva považovaný za spoluurčujúci alebo určujúci znak etnickej príslušnosti. V podstate identifikuje príslušnosť k určitej kultúre, čo sa prejavuje i pocitmi spolupatričnosti s ľuďmi rovnakého materinského jazyka v cudzom alebo zmiešanom jazykovom prostredí. Na báze materinského jazyka väčšinou prebieha prvotná socializácia a internacionalizácia hodnôt a noriem danej kultúry. Zároveň je materinský jazyk sám hodnotou, väčšinou spätou s hodnotou pôvodného domova, vlasti. Táto hodnota sa však môže rozchádzať s praktickou využiteľnosťou materinského jazyka.

Pri skúmaní problematiky materinského jazyka sa stretávame s mnohými teoretickými a metodologickými prístupmi. Nejednotnosť panuje už v samotnom definovaní materinského jazyka. Za všeobecne prijateľné kritériá jeho definovania možno považovať štyri kritériá Tove Skutnabb-Kangasovej: *pôvod* (jazyk, ktorý sa človek naučil ako prvý), *kompetencia* (jazyk, ktorý človek ovláda najlepšie), *funkcia* (jazyk, ktorý človek používa najviac) a *identifikácia* (vlastná- jazyk, s ktorým sa človek sám identifikuje; iných – jazyk, za rodného používateľa ktorého človeka považujú) (Skutnabb-Kangas 2000).

V predmetnom výskume, bol pri identifikácii materinského jazyka rozhodujúci jazyk, s ktorým sa sám jednotlivec identifikuje, resp. ktorý sám považuje za svoj materinský jazyk.

1.2.2. Jazyková a komunikačná kompetencia

Je známe, že generatívno-transformačná jazyková škola pod vedením Noama Chomského si vytýčila za cieľ skúmať nie slová a vyjadrenia, ktoré jedinci daného spoločenstva používajú, ale systém pravidiel, ktoré vytvárajú základ týchto slov a vyjadrení. Táto jazyková škola teda rozlišuje *jazykovú schopnosť*, resp. jazykovú kompetenciu (linguistic competence) a *jazykové správanie*, t. j. jazykovú performanciu (linguistic performance) (Chomsky, 1965, s.3). Rozlíšenie „kompetencie“ a „performancie“ slúži ako základný metodologický prostriedok jazykovedného výskumu. Stručne povedané kompetencia je neohraničená možnosť hovoriaceho vytvárať nové vety príslušného jazyka a performancia je súhrn skutočných konkrétnych jazykových prejavov hovoriaceho. Je do značnej miery závislá na kompetencii, avšak zároveň je silne ovplyvnená rôznymi mimojazykovými faktormi (napr. obmedzená ka-

pacita pamäti, roztržitosť), ktoré znemožňujú, aby bola vernou kópiou kompetencie. Podľa Chomského niektoré jazykové javy patria do kompetencie napr. gramatickosť viet, naopak, všetko, čo súvisí s frekvenciou jazykových javov alebo s pravdepodobnosťou ich výskytu, patrí do performancie. Kým v prvom prípade ide o použitie matematických a logických postupov, v druhom ide o metódy predovšetkým psychologického, sociologického, fyziologického charakteru.

Je zrejmé, že skúmanie jazykovej a komunikačnej kompetencie je veľmi náročné. Ide o zložitý fenomén, ktorého objasnenie evokuje celý rad otázok, metód a prístupov riešenia. Zo širokého komplexu naznačených otázok predmetom nášho bádania bolo predovšetkým jazykové správanie vybranej skupiny Slovákov žijúcich v Maďarsku, teda jazyková performancia – používanie konkrétneho jazyka v situačnom kontexte. Jazyková kompetencia, teda jazyková schopnosť nás zaujímala len veľmi okrajovo, v podobe individuálneho vyjadrenia (sebahodnotenia) samotných účastníkov výskumu o miere znalosti minoritného/majoritného jazyka.

1.2.3. Jazyková orientácia

Významným fenoménom jazykovej situácie, predovšetkým v etnicky zmiešanom prostredí, je otázka tzv. bilingvizmu – orientácia na dva jazyky (napr. slovenský i maďarský). Funkcia bilingvizmu rastie s tým, akú významnú jazykovú bariéru má prekonať. V prípade Slovákov v Maďarsku, bola táto bariéra determinovaná už historicky. „Dvojazyčnosť Slovákov v Maďarsku je čiastočne aj historickou otázkou, nakoľko ich istá časť sa s maďarským jazykom stretla dávno pred usadením, prichádzala s ním do každodenného kontaktu a osvojila si ho. Jazykové kontakty (s Maďarmi) sa stali prirodzenými čiastočne z dôvodov vnútorných hospodárskych vzťahov a čiastočne v dôsledku každodenného spolunažívania“ (Divičanová, Krupa 1999, s.97).

Výsledky posledných výskumov skúmania jazykovej orientácie (okrem iného) v radoch Slovákov, konkrétne u slovenskej inteligencie (Homišínová 2003; Hornoková-Uhinová 2004) a slovenskej rodiny (Homišínová 2006) potvrdili slabnúci účinok rodinného zázemia pri upevňovaní komunikácie v slovenskom jazyku. Oproti minulosti sa zaznamenali zostupné tendencie komunikácie v slovenskom jazyku a vzostupné tendencie používania maďarského jazyka. Dvojazyčná kombinácia jazykov (pri klasifikácii – slovenskej, maďarskej a dvojazyčnej orientácie jazykov) bola menej zastúpená, pritom v časovom horizonte od minulosti k súčasnosti mala slabnúci charakter. Vo všetkých spomínaných výskumoch sa však v spoločenskom a inštitucionálnom rámci potvrdila mierna tendencia k posilneniu komunikácie v slovenskom jazyku a k bilingvizmu, zároveň pokles komunikácie v maďarskom jazyku. Svedčí to o skutočnosti, že kým v súkromnej sfére dochádza k „úpadku“ slovenského jazyka, jeho úloha v spoločenskom a inštitucionálnom rámci (vzhladom na profesijnú orientáciu respondentov – slovenskú inteligenciu), mierne stúpa.

V tejto súvislosti je potrebné pripomenúť ešte jeden významný aspekt, ktorý sa uplatňuje u Slovákov v Maďarsku v jazykovej komunikácii predovšetkým u staršej generácie – výrazné používanie slovenského dialektu (jeho troch obmien). „Na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku nachádzame varianty všetkých troch základných nárečí slovenského jazyka: západo- stredo-, a východoslovenské nárečie. Tieto nárečia u niektorých slovenských spoločenstiev ešte aj dnes spĺňajú úlohu komunikatívneho jazyka aj napriek tomu, že v takmer tristoročnej histórii slovenských jazykových ostrovov spomínané nárečia postupne strácali svoju spoločenskú hodnotu“ (Divičanová - Krupa, 1999, s.94). V kontexte uskutočneného výskumu bola riešeniú funkcie interdialektu, venovaná pozornosť len v tom zmysle, že nárečová podoba slovenského jazyka bola aplikovaná ako jeden z variantov jazykovej orientácie a teda zisťovaná bola miera jeho používania v kontexte so spisovnou a hovorovou podobou slovenčiny a maďarčinou.

1.2.4. Jazyková komunikácia a komunikačné variety

Východiskovým metodologickým rámcom skúmania jazyka bol jazyk ako sociálno-komunikačný systém, ktorého charakterizuje funkčná komplementárnosť, ako objektívny odraz reálnej rečovej situácie. Jazyk je teda nielen teoretický konštrukt, ale aj reálny komunikačný systém, ktorý funguje v konkrétnych (národných, etnických) podmienkach.

Sociolingvistika vychádza z poznania, že jazyk je zapojený do zložitého a mnohotvárneho kontextu a jeho komunikačné funkcie sa stávajú čoraz zložitejšími a diferencovanejšími.

Z tohto pohľadu je možné hovoriť o viacvrstvovosti národného jazyka. Národné jazyky sa delia do rôznych variantov. Územnému rozdeleniu zodpovedajú varianty geografické, t. j. *dialekty*. Sociálnemu rozloženiú obyvatel'stva zodpovedajú *sociolekty*, t. j. reč určitých sociálnych vrstiev (slangy a žargóny), napr. reč študentov, vojakov, športovcov. Nakoniec podľa sociálnej situácie, v ktorej rozhovor prebieha, možno rozlíšiť varianty funkčne kontextové, predovšetkým tzv. *funkčné štýly* (slávnostný, kultivovaný, úradný, hovorový, neformálny, ľudový, familiárny, intímny atď.). Rozhodujúci vplyv na reč má tiež vek hovoriaceho, jeho pohlavie, etnická príslušnosť, sociálno-ekonomické postavenie a vzdelanie.

Z orientácie na skúmanie sociálnych a komunikačných podmienok dorozumievania je zrejmé, že pri takomto ponímaní nemôže ísť len o spisovnú podobu jazyka, ale o celý národný jazyk so všetkými podobami (varietami). Hlavným zdrojom dynamiky jazyka sú hovoréné (ústne) komunikáty. V komunikačnom priestore možno medzi jednotlivými spisovnými (národný/štátny jazyk; úradný jazyk) i nespisovnými varietami (miestne nárečia) vymedziť novú varietu – hovorový jazyk. (Bosák 1995)

Z uvedeného kontextu vyplýva, že na krajných póloch komunikačného priestoru stoja spisovný jazyk a nespisovné variety – ich základné charakteristiky sú protikladné. Záväznosť, verejnú, vážnosť (knižnosť) spisovnej variety zároveň implikujú sociálnu diš-

tankciu, citovú nezaangažovanosť. Naopak, nezáväznosť, neverejnú, neformálnosť, dôvernosť nespisovných variet sú spojené so sociálnou blízkosťou, srdečnosťou a spontánnosťou (Hausenblas 1993). Jazyk každodennej, bežnej komunikácie (hovorový jazyk), ktorý sa nachádza medzi týmito dvoma krajnými pólmi, bude prienikom jednotlivých charakteristík, a to predovšetkým v závislosti od oficiálnosti/neoficiálnosti komunikačného aktu.

Uvedené charakteristiky signalizujú, že tento bežný hovorený jazyk je maximálne variabilný, v závislosti od komunikačnej situácie sa v ňom v rôznom stupni aktuálne využívajú všetky výrazové prostriedky národného jazyka. Za hovorový štýl (jazyk) možno teda považovať jazyk v užšom zmysle ako jednu z foriem, ktorou sa realizujú prejavy v bežnej dorozumievacej sfére.⁴ (Krčmová 1981)

Predmetom pozornosti vo výskume bola identifikácia troch jazykových podôb (variet) slovenského jazyka používaného vo vybranom verejnom prostredí v Maďarsku:

- nárečová podoba slovenčiny,
- bežne hovorená slovenčina,
- spisovná podoba slovenčiny.

Je potrebné zdôrazniť, že vo výskume nešlo o opis stavu jednotlivých jazykových podôb. Opis stavu nárečia patrí do oblasti dialektológie, skúmanie stavu spisovnej slovenčiny v mikroprostredí je veľmi obmedzené a komplikované a nakoniec pojem „bežne hovorená slovenčina“ v kruhu Slovákov v Maďarsku je isté novum, ktoré doteraz u nich nebolo podrobené bližšiemu skúmaniu, hoci isté náznaky na „špecifickosť hovorenej slovenčiny“ napr. u dolnozemskej Slovákov jazykovedci už dávnejšie poukazovali (Divičanová 1999, Žiláková 1996, 2001). Pôjde skôr o vymedzenie najčastejšie používanej podoby slovenčiny samotným respondentom, ako komunikačného prostriedku v konkrétnej jazykovej situácii.

V ďalších ukazovateľoch jazykového prejavu, ktorý nerozlišuje spomínané tri jazykové podoby, bola pozornosť upriamená na bežne hovorený jazyk (či už slovenský alebo maďarský jazyk) ako dorozumievací prostriedok v bežne dorozumievacej sfére, teda na prejavy hovorené, spontánne, realizované pri priamom kontakte komunikujúcich (Bosák 1995).

1.3. Vplyv médií na jazykové správanie

⁴ V takom zmysle sa chápe a analyzuje aj v predmetnom výskume. V slovenčine (na Slovensku) samostatnú varietu medzi spisovným jazykom a nespisovnými varietami predstavuje tzv. štandardná forma (Horecký, 1979), v ktorej sa realizuje národný jazyk v takých komunikačných sférach, kde sa z rozličných príčin nemôže a ani nevyžaduje „čistá“ spisovná forma. V podstate tu ide o hovorenú podobu spisovného jazyka. Hovorová slovenčina je novo sa utvárajúca varieta v súčasnej jazykovej situácii. Hovorový štýl je len jedna z foriem, ktorou sa realizujú komunikáty v bežnej dorozumievacej sfére. Hovorová slovenčina je spisovná – nekodifikovaná varieta, výsledok rozširovania polyfunkčnosti spisovnej slovenčiny. Nespisovnú varietu tvoria miestne (teritoriálne) nárečia (dialekty), ktoré ešte ďalej špecifikujeme (vidiek, mesto, región).

Vo výskume bola venovaná pozornosť aj masovokomunikačným prostriedkom, ktoré pôsobia na národnostnom základe (televízia, rozhlas), ako aj národnostnej tlači, predovšetkým Ľudovým novinám⁵, a to hneď z niekoľkých dôvodov. V prvom rade je známe, že pravidelné a systematické pôsobenie MKP a národnostnej tlače, ktorá vychádza v materinskom jazyku je nielen významným informátorom národnostného diania, ale zároveň môžu zohrávať významnú úlohu pri rozvíjaní jazykových schopností diváka, poslucháča, čitateľa. Je zrejmé, že môže byť aj dôležitým činiteľom upevňovania etnicity príslušníka slovenskej minority, či už na individuálnej alebo kolektívnej úrovni. Otázky okolo Ľudových novín boli zaujímavé o to viac, že v roku 2007 oslávili významné jubileum – 50 výročie svojho založenia, čo je dostatočný dôvod na isté bilancovanie aj zo strany samotných čitateľov.

Vzhľadom na to, že v kontexte realizovaného výskumu jazykového správania Slovákov v menšinových samosprávach sa javí problematika MKP ako marginálny (čiastkový) problém, stimuly odhaľujúce názory a skutkový stav tejto problematiky boli použité v redukovanej podobe. Predpokladali sme, že tomu budú zodpovedať aj výsledky, ktoré aj vzhľadom na výberovú skupinu (pracovníkov samospráv) predstavujú len istú sondu do problematiky MKP a národnostnej tlače.

1.4. Etnická identita

Identita jednotlivca je spoločenský a kultúrne determinovaný fenomén vyplývajúci z prirodzenej potreby človeka identifikovať sa (stotožniť sa) so sociálnym prostredím, v ktorom žije. Každý človek ako sociálny tvor je súčasne členom mnohých sociálnych skupín, má niekoľko identít, napr. je mužom, manželom, otcom, fajčiarom, podnikateľom, ochrancom prírody atď. Možno povedať, že má niekoľkonásobnú skupinovú identitu.

Jednou z podôb skupinovej (kolektívnej) identity je *eticita*, vo všeobecnom chápaní ako subjektívne prežívaná príslušnosť k určitému národu, národnosti, v konkrétnom prostredí, „ako vzájomne prepojený systém kultúrnych (materiálnych aj duchovných), rasových, jazykových a teritoriálnych faktorov, historických osudov a predstáv o spoločnom pôvode, pôsobiacich v interakcii a formujúcich etnické vedomie človeka, jeho etnickú identitu a orientáciu“ (Maříková-Petrusek-Vodáková 1996, s.276). Etnicita teda tvorí základ národnej (etickej) identity. Súhrn vlastností, resp. koexistencia v definícii spomínaných objektívnych i subjektívnych znakov (zložiek) etnicity, na jednej strane odlišuje určitú etnickú

⁵ V zmysle §37 spomínaného národnostného zákona je Celoštátna slovenská samospráva so sídlom v Budapešti (CSS) vydavateľom jediného týždenníka vychádzajúceho v slovenskom jazyku, ktorý prispieva k zveľaďovaniu a zachovávaniu etnického povedomia Slovákov v Maďarsku. Vychádza pravidelne od roku 1957 (v rokoch 1949-56 vychádzal týždenník pod názvom Naša sloboda) a jeho úlohou je predovšetkým posilňovať autenticitú (nie iba formálnu či deklaratívnu) jednotu príslušníkov slovenskej národnosti žijúcich v Maďarsku, podávať reálny obraz o postavení a živote slovenskej minority. Zároveň plní aj dôležitú funkciu otvoreného fóra všetkých slovenských menšinových samospráv a spoločenských (občianskych) organizácií. Prihovára sa Slovákom žijúcim vo viac ako sto obciach a mestách, ktoré sa nachádzajú v jedenástich (z dvadsiatich) župách Maďarska. Celkový náklad týždenníka je viac ako 1600ks.

skupinu od iných skupín, na druhej strane tvorí základ vedome prežívaného procesu seba-reflexie, reflexie svojho vzťahu k vlastnej etnickej skupine. Z toho je zrejmé, že identita je veľmi pružná a dynamická kategória, ktorá sa vyznačuje inkluzívnym a súčasne exkluzívnym charakterom, t. j. zároveň spája aj rozlišuje, spoločensky zjednocuje aj kategorizuje na skupiny „my“ a „oni“.

Ďalšou dimenziou etnickej identity je, že sa medzigeneračne reprodukuje prevažne na princípe tradície, čím sa zabezpečuje stabilita etnicky významných javov. V dôsledku pôsobenia vývinových činiteľov, rôznych migrácií a interetnických vzťahov však podlieha rozmanitým zmenám v čase a priestore, čoho prejavom sú etnické procesy pomenované ako adaptácia, akulturácia, asimilácia a integrácia (Botík, 1991).

Pri charakterizovaní etnickej identity Slovákov v Maďarsku je potrebné zdôrazniť, že na rozdiel od ostatných národností žijúcich v Maďarsku, disponujú dôležitou, historicky danou, špecifickou črtou, ktorá mala (a nesporne aj naďalej má) veľký vplyv na ich etnické povedomie. Je pre nich totiž charakteristické, že sú silne emocionálne i kultúrne viazaní k Maďarskej republike, k maďarskému národu, s ktorým už po stáročia spoločne žijú. Táto skutočnosť je determinovaná faktom, že Slováci žijúci na území súčasného Maďarska sa vymkli z jednotného – materského (slovenského) národa tak, že i naďalej zostali v tej istej krajine. Aj ich následné migračné procesy sa udiali v rámci toho istého štátneho útvaru, keď vlastne išlo len o presídľovanie z jednej časti územia na druhú (Divičanová 1999). Tento fakt, v súvislosti s otázkami uchovávanía etnického povedomia tohto obyvateľstva, zohral spolu s ďalšími vplyvmi a faktormi (demografické, jazykové, spoločenské a ekonomické faktory, aktuálna národnostná politika a pod.) významnú úlohu a výrazne poznačil jeho ďalší vývoj. Pod ich vplyvom došlo v prípade slovenskej minority žijúcej v Maďarsku k výraznej spoločenskej integrácii, jazykovej a národnostnej asimilácii (bližšie napr. Divičanová 1999, Divičanová - Krupa 1999). V uvedenom kontexte teda môžeme hovoriť o existencii určitých špecifik, ktoré slovenskú menšinu v Maďarsku v etnickom kontexte charakterizujú. Spomenieme aspoň niektoré:

- nesúlad v údajoch o počte Slovákov podľa ukazovateľa – národnosť a materinský jazyk;
- slabé národnostné povedomie;
- dvojité etnické identity (biculturalita) chápané ako prelínanie komponentov dvoch identít,
- v našom prípade maďarskej a etnickej (slovenskej) identity;
- dvojjazyčnosť (bilingvismus);
- nekompaktnosť osídlenia a osobitý charakter slovenských lokalít (Divičanová 1999; Homišinová 2003).

Z hľadiska skúmania etnickej identity je dôležité, že mieru, intenzitu uvedomenia a prežívania jej jednotlivých zložiek je možné rozlíšiť a kvantifikovať. Z celého komplexu otázok týkajúcich sa otázok etnickej identity bola pozornosť venovaná súvislostiam medzi etnickou identifikáciou a jazykovými ukazovateľmi. Išlo predovšetkým o prežívanie prísluš-

nosti k minoritnému spoločenstvu a k ďalším sociálnym útvarom (materskému národu, Slovenskej republike, majoritnému národu, Maďarskej republike, krajinám Európskej únie); miera mono/bilingvizmu v situačnom kontexte; či aj v prípade samosprávnych zástupcov slovenskej komunity je ich materinský jazyk (slovenčina) tým najdôležitejším článkom ich etnicity, resp. aké miesto zastáva v hierarchii ďalších hodnôt? Zároveň bola aktuálnou otázkou autoreflexie a heteroreflexie na aktuálne otázky uchovávanania etnickej identity v spojitosti s činnosťou spoločensko-kultúrnych inštitúcií a organizácií a s prejavmi jazykovej asimilácie u Slovákov v Maďarsku.

2. Metodologické otázky výskumu jazykového správania príslušníkov slovenskej minority na území Maďarska

Východiskovým zámerom sociologicko-sociolingvisticky orientovaného výskumu bolo zmapovať súčasný stav jazykového správania príslušníkov slovenskej minority, ktorí pôsobia v radoch slovenských menšinových samospráv na celom území Maďarska. Išlo o výskum jazykového správania Slovákov v situačnom kontexte používania slovenčiny predovšetkým *vo verejnej sfére*, avšak v snahe získať ucelenejší pohľad jazykového správania pracovníkov slovenských samospráv súčasťou výskumu bolo skúmanie jazykového správania aj *v súkromnej (rodinnej) sfére*.

Na príprave a realizácii tohto parciálneho výskumu sa podieľali vedecko-výskumné inštitúcie z Maďarska i zo Slovenska. Po metodologickej stránke výskum zabezpečovali Spoločenskovedný ústav SAV so sídlom v Košiciach a Jazykovedný ústav SAV so sídlom v Bratislave⁶. Realizáciu výskumu organizačne zabezpečil Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku (rozmnoženie výskumnej techniky - dotazníka) a Celoštátna slovenská samospráva v Budapešti (výber výskumnej vzorky, distribúcia a zber dát).

2. 1. Zameranie výskumu a výskumné ciele

Empirický výskum sa uskutočnil celoplošne na území Maďarskej republiky v lokalitách (mestách a obciach), kde pôsobia slovenské menšinové samosprávy.

Výskum bol zameraný na jazykové správanie príslušníkov slovenskej minority, ktorí pôsobia v prostredí slovenských menšinových samospráv v Maďarsku z hľadiska ich procesuality a perspektív v podmienkach transformácie spoločenského systému.

Cieľom výskumu bolo:

⁶ Obidva spomínané akademické pracoviská dlhodobo participujú na výskumoch skúmajúcich národnostný život (vrátane jazyka) slovenskej komunity žijúcej v Maďarsku a podieľajú sa na realizácii vedecko-výskumných projektov spoločne s Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku.

1. určiť charakter jazykového správania Slovákov v Maďarsku na základe dostupných údajov o súčasnom jazykovom správaní tejto komunity (napr. z posledného sčítania ľudu) a aktuálnych výskumných zistení z jazykovedných výskumov, ktorých objektom boli Slováci žijúci v Maďarsku;
2. identifikovať jazykové správanie vybraných skupín (podrobnejšie pri identifikácii výskumnej vzorky) – vrátane skúmania jazykovej znalosti, jazykovej orientácie (monobilingvizmus), miery jazykovej komunikácie príslušnými jazykovými varietami, sledovanosti MKP a čítanosti beletrie a tlače (zvlášť najrozšírenejších slovenských novín – týždenníka *Ľudové noviny*) - to všetko vo verejnom aj rodinnom prostredí a z hľadiska niektorých socio-demografických znakov (pohlavie, vek, vzdelanie);
3. zistiť hodnotenie, postoje a názory respondentov na „seba“ (autoreflexia) a „iných“ (heteroreflexia); určiť miesto materinského jazyka v hierarchii hodnôt; zároveň identifikovať mieru spolupatričnosti k vybraným sociálnym útvarom – to všetko vo vzťahu k vybraným sociálno-demografickým a etnickým charakteristikám.

2.2. Výskumná vzorka

Výskumnú vzorku tvorili príslušníci slovenskej komunity pôsobiaci v slovenských menšinových samosprávach.

Vzhľadom na prelomové obdobie pôsobenia slovenských menšinových samospráv (koniec funkčného obdobia súčasne pôsobiacich samospráv a nastávajúce voľby do menšinových samospráv – september 2006) boli vyselektované dve skupiny respondentov, diferencovaných podľa času pôsobenia v menšinových samosprávach:

- *dlhodobá pôsobiaca skupina pracovníkov* (celé funkčné obdobie)
(228 respondentov/pracovníkov slovenských menšinových samospráv. Išlo o dvoch zástupcov zo 114-tich „v tej dobe“ fungujúcich slovenských menšinových samospráv, konkrétne: 158 respondentov z obcí a 70 respondentov z miest);
- *krátkodobá pôsobiaca skupina pracovníkov* (tesne po nástupe do funkcie)
(232 respondentov/pracovníkov slovenských menšinových samospráv, t. j. po dvoch zástupcov 116-tich novozvolených miestnych slovenských samospráv pôsobiacich v Maďarsku).

2.3. Metóda

Hlavnou metódou výskumu bol dotazník, distribuovaný v slovenskom aj maďarskom jazyku (obsahovo totožný). Respondent mal možnosť výberu ponúknutej slovenskej, či ma-

ďarskej mutácie dotazníka, čo bol tiež istý ukazovateľ „zbehlosti“ respondenta v uvedenom jazyku.

Dotazník obsahoval rôzne typy otázok (celkom 31 otázok), v ktorých boli aplikované odpoveďové škály predovšetkým nominálneho, poradového a intervalového typu (Hirner 1978; Claus, Ebner 1988; Bakytová, Ugron, Kontšeková 1975). Dotazník bol štruktúrovaný do troch blokov:

a) *identifikačné znaky:*

- sociálno-emografické charakteristiky (pohlavie, vek, vzdelanie);
- etnické parametre (materinský jazyk respondenta a jeho blízkej rodiny, národnosť);
- lokalizácia (rozmiestnenie) samospráv (obec/mesto);

b) *otázky orientované na jazyk* obsahovali položky:

- miera jazykovej komunikácie minoritného aj majoritného jazyka;
- jazykové znalosti (komunikačná schopnosť) minoritného a majoritného jazyka;
- javy jazykovej interferencie (prechod z jednej variety do druhej);
- jazyková orientácia a preferencia jednotlivých jazykových podôb;
- hodnotenie podoby „dvoch“ slovenčín: na Slovensku a v Maďarsku;
- miera sledovanosti národnostne orientovaných MKP (televízia, rozhlas);
- miera čítanosti národnostnej tlače a slovenskej beletrie;
- miera spokojnosti s národnostnou tlačou (Ľudové noviny);

c) *otázky zamerané na etnicitu* obsahovali položky:

- miera hrdosti na národnosť;
- dôležitosť jazyka;
- miesto materinského jazyka v hierarchii hodnôt;
- názory na etnicitu Slovákov (auto a heteroreflexia) a hodnotenie činnosti národnostných inštitúcií a ich vplyv na jazykové správanie Slovákov;
- skupinová etnická identifikácia, t.j. prežívanie príslušnosti k minoritnému spoločenstvu a k ostatným sociálnym útvarom (materskému národu, SR, maďarskej majorite, MR, EU).

Položky v dotazníku boli identické pre obidve vybrané skupiny respondentov. Použitie rovnakej metodiky umožňovalo komparáciu jednotlivých ukazovateľov podľa diferenciácie respondentov.

2.4. Spracovanie empirických údajov

Pri spracovaní získaných údajov sme použili deskriptívnu štatistiku, rozdielovú štatistiku a korelačnú analýzu.

Okrem primárnych znakov, ktoré zodpovedali jednotlivým položkám otázok, bola pri spracovaní údajov využitá premenná, zohľadňujúca charakter výberových skupín: dlhodobopôsobiaci pracovníci (prvá skupina), krátkodobopôsobiaci pracovníci (druhá skupina).

Výskumom získané údaje boli spracované štatistickým programom STATISTICA 99 (verzia 6.5). Povaha vzťahov medzi nominálnymi premennými bola overovaná s použitím chí-kvadrátu (χ^2). Pre zistenie vzájomných vzťahov a súvislostí medzi diskretnými a kontinuálnymi premennými (intervalová stupnica) boli realizované parametrické testy (jednoduchá analýza rozptylu ONEWAY, F-test, t-test pre závislé výbery a Pearsonova korelácia). Ako minimálne kritérium významnosti bola použitá hladina $p=0,05$.

2.5. Organizácia zberu empirických údajov

Vzhľadom na diferenciaciu objektu výskumu na dve výberové podskupiny, bolo potrebné uskutočniť výskum v dvoch etapách s identickou metodikou. Snahou bolo postihnúť jazykové správanie u dvoch skupín pracovníkov samospráv – „odchádzajúcich“ a „prichádzajúcich“ a realizovať ich komparáciu. V prípade opätovného zvolenia do samosprávneho orgánu, bol respondent vylúčený z komparácie. Prvá etapa bola ukončená v letných mesiacoch roku 2006, druhá etapa bola zahájená na jar roku 2007, v súčasnosti prebieha jej spracovanie a analýza získaných údajov.

3. Výsledky analýzy

Pre potrebu štúdie je prezentácia výsledkov redukovaná do podoby, ktorá sa týka predovšetkým *prvej etapy realizovaného výskumu*, t. j. pracovníkov pôsobiacich v slovenských menšinových samosprávach v rokoch 2002-2006 (výsledky druhej etapy sú vo fáze spracovania údajov). Konkrétne pôjde o:

- a) *charakteristiku (deskripciu) výskumnej vzorky* podľa sociálno-demografických a etnických charakteristík;
- b) *identifikáciu jazykovo-komunikačného správania výskumnej vzorky*:
 - jazyková komunikácia v rodinnom a verejnom prostredí;
 - individuálna a skupinová znalosť slovenského jazyka;
 - miera spokojnosti so znalosťou slovenčiny;
- c) *analýzu vzťahov medzi vybranými premennými*:
 - závislosť medzi sociálno-demografickými a etnickými znakmi a ovládaním jednotlivých jazykov (tri variety slovenského jazyka a maďarský jazyk).
 - vzťah medzi materinským jazykom (slovenský, maďarský) a komunikačným správaním v rodinnom a verejnom prostredí;

Výsledky sú prezentované tabuľkovou aj grafickou formou.

3.1. Sociálno-demografická charakteristika respondentov

Z hľadiska pohlavia bolo vo výskume zastúpených viac žien ako mužov, čo je vzhľadom na charakter povolania pochopiteľné. Celkovo ženy tvorili dve tretiny a muži tretinu prvej výberovej skupiny (66,2% ženy, 33,8% muži; N=228).

Na základe udania veku respondentov boli následne vytvorené štyri vekové kategórie v 15 ročných odstupoch: do 34 rokov; 35-49 rokov; 50-64 rokov a nad 65 rokov. Zámerom bolo prostredníctvom nich realizovať aj analýzy, poukazujúce na rozdielnosť názorov mladej generácie (do 34 rokov) v porovnaní so strednou, staršou a najstaršou generáciou zúčastnených vo výskume. Z analýz vyplynulo, že najväčšie zastúpenie vo výskume mala stredná a staršia veková kategória respondentov, spolu tvorili takmer tri štvrtiny výberovej vzorky (35,4% - 35-49 roční; 36,9% - 50-64 roční). Potom nasledovala najstaršia veková kategória takmer v päťtinovom zastúpení (19,2%) a najmenší počet respondentov bolo do 34 rokov (8,5%).

Pokiaľ ide o rodinný stav, takmer tri štvrtiny zástupcov slovenských samospráv (71,5%) bolo vydatých/ženatých, ostatné formy spolužitia (slobodný, rozvedený, ovdovený) boli približne rovnomerne zastúpené, avšak v porovnaní s respondentmi, žijúcimi v rodinnom zväzku, to boli nízke početnosti (okolo desatiny v každej forme).

Respondenti najčastejšie uvádzali, že majú dve deti (viac ako polovica), štvrtina sa vyjadrila, že má jedno dieťa. Tri deti uvádzalo 15% respondentov, štyri a viac len okolo 4% respondentov. Je možné konštatovať, aj vzhľadom na výrazné zastúpenie manželského spolužitia, najväčšie zastúpenie štvorčlennej rodiny.

Z hľadiska vzdelania je možné súbor charakterizovať ako celkovo veľmi vyvážený. Každá vzdelanostná kategória mala približne rovnaké zastúpenie, hoci mierne prevažujú vysokoškolsky vzdelaní respondenti. Základné vzdelanie uviedlo 35,4% účastníkov výskumu, stredoškolské vzdelanie, ktoré sme bližšie nešpecifikovali, uviedlo 34,6%, vysokoškolské vzdelanie malo 45,4% respondentov a vo výskume bola identifikovaná aj skupina respondentov s vyšším vysokoškolským vzdelaním (4,6%). Tieto údaje môžu byť dôležité pri skúmaní súvislostí medzi vzdelaním a vybranými ukazovateľmi jazykového správania.

3.2. Etnická charakteristika respondenta a jeho rodiny

V súvislosti s otázkami etnickej identity boli zaujímavé dva najdôležitejšie etnoidentifikačné činitele – príslušnosť k národnosti a materinský jazyk, a to nielen u samotného respondenta – účastníka výskumu, ale aj u jeho rodinných príslušníkov. Udržiavanie etnického

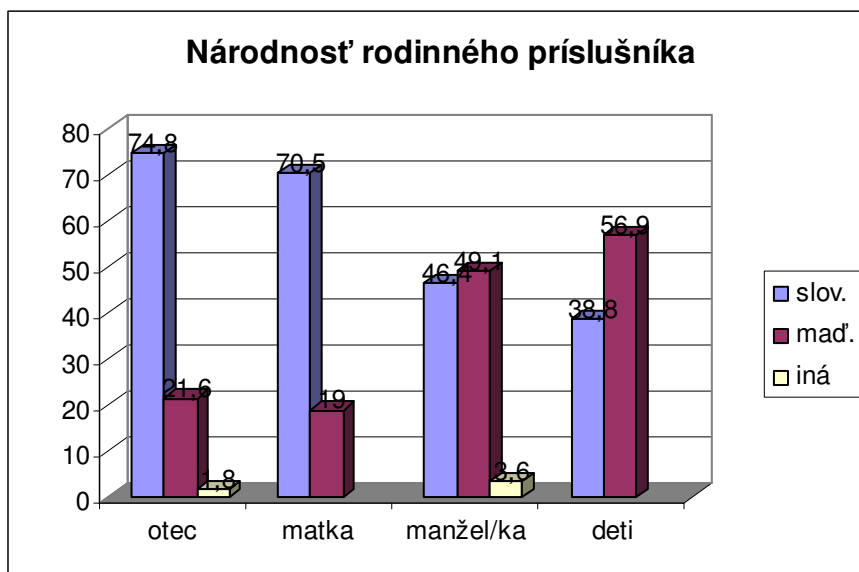
povedomia (napr. prostredníctvom aj týchto dvoch ukazovateľov) v rodinnom prostredí má nepochybne veľký význam a vplyv aj na znalosť a jazykové správanie, či už vo formálnom alebo neformálnom prostredí.

Prislušnosť samotného respondenta k národnosti bol zrejмый (vzhľadom na predpoklad dodržania etnickej identifikácie pri voľbách do samosprávy). Pri individuálnej identifikácii materinského jazyka (slovenského, maďarského alebo iného) respondenta rozloženie odpovedí bolo takmer vyvážené – respondenti si takmer v polovičnej miere uvádzali slovenský (51,5%) alebo maďarský jazyk (46,2%) za svoj materinský jazyk. Prirodzeným dôsledkom tejto jazykovej bipolarity v oblasti jazykového správania takejto skupiny respondentov by mohla byť „vyvážená“ dvojjazyčnosť. Skutočnosť, že maďarčinu ako materinský jazyk si deklarovalo 46,2% respondentov, naznačuje minimálne dve skutočnosti: dobrú znalosť maďarčiny a potenciálny vplyv na znalosť slovenčiny. O akú mieru vplyvu pôjde, ukážu ďalšie analýzy. Pre úplnosť je potrebné dodať, že 2,3% respondentov si uviedlo obidva jazyky súčasne za svoj materinský jazyk. Vzhľadom na nízke zastúpenie takého typu respondentov, otázke bipolárnej, alebo dvojitej etnicity (chápanej ako súčasnú identifikáciu dvoch materinských jazykov) nebola venovaná detailnejšia pozornosť.

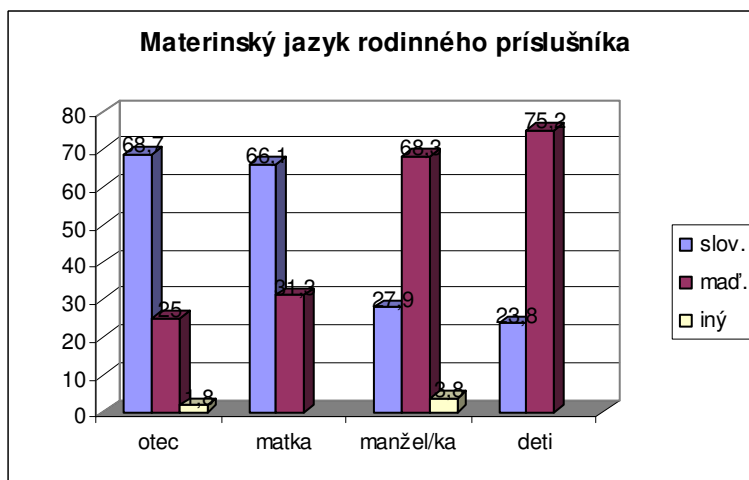
Rozdelenie početností podľa národnosti a materinského jazyka rodinného príslušníka respondentov názorne približuje graf č.1 a graf č.2.

Z porovnania grafov vyplýva niekoľko skutočností. V prvom rade je zrejмый, že obidva znaky – národnosť aj materinský jazyk majú v rodinnom prostredí respondentov diferencujúci charakter, a to z hľadiska samotného znaku aj z hľadiska členov rodiny, keď na obidvoch úrovniach má slovenská aj maďarská národnosť/jazyk rozdielne zastúpenie. Pritom identifikácia „slovenskosti“ je výraznejšia v prípade znaku národnosť, a to síce v rôznej miere, ale u všetkých vyšetovaných členov rodiny. V druhom rade je z porovnania obidvoch znakov zrejмый, že hoci miera zastúpenia slovenskej národnosti/slovenského jazyka je u členov rodiny rôzna, početnosti naznačujú rovnaký smer zostupnej tendencie: od rodičov, ktorí vykazujú najvyšší príklon k slovenskej národnosti/slovenskému materinskému jazyku (trojštvrťinové/dvojtretinové zastúpenie), cez partnerov (takmer polovičné/viac ako štvrtinové) a nakoniec deti (viac ako tretinové/takmer štvrtinové). Na základe týchto výsledkov je možné konštatovať výrazné prepojenie nielen medzi skúmanými premennými (národnosť a jazyk), ale aj medzi jednotlivými členmi rodiny.

Graf č. 1

Graf. č. 2

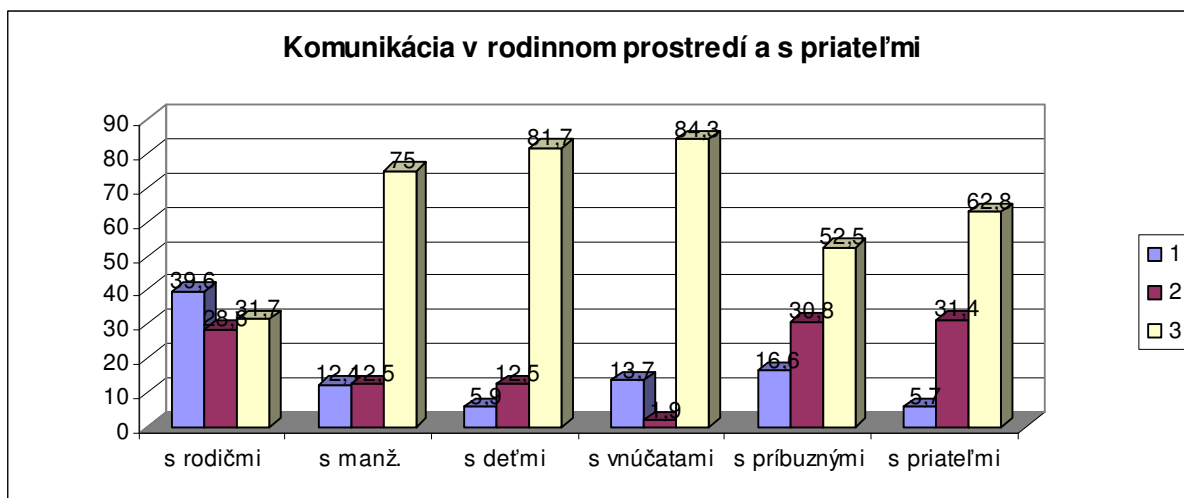
3.3. Identifikácia jazykovo-komunikačného správania

3.3.1. Jazyková komunikácia v rodinnom a verejnom prostredí

Ukazovatele, skúmajúce jazykové správanie respondentov v situačnom prostredí, obsahovali poradový typ škály - zaraďovací poradový znak (Hirner 1978), ktorej stred potvrdzoval „vyváženosť“ obidvoch jazykov (rovnaké používanie slovenského i maďarského jazyka), ľavá strana škály preferovala slovenský jazyk, pravá strana maďarský jazyk. Išlo o päťstupňovú škálu s variantmi: 1 – len slovensky; 2-viac slovensky ako maďarsky; 3- rovnako slovensky aj maďarsky; 4-viac maďarsky ako slovensky; 5-len maďarsky, prostrednic-

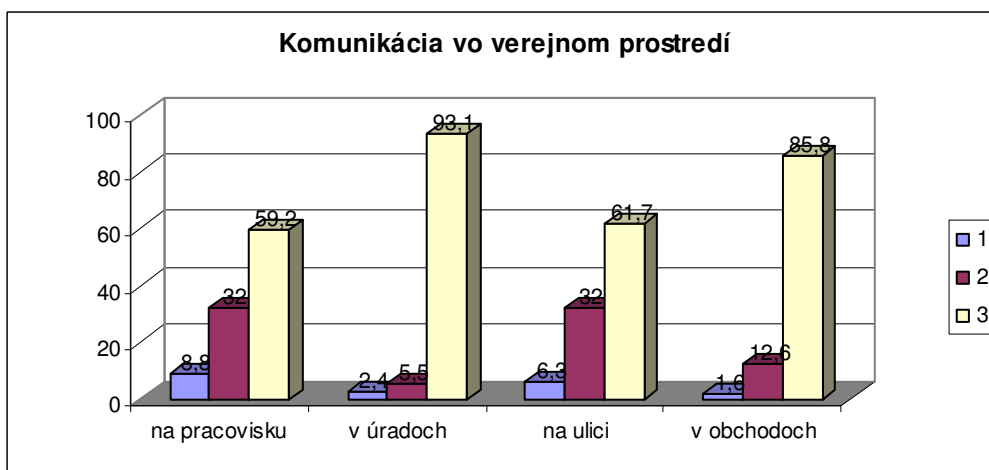
tvom ktorej sme zisťovali jednak stav jazykovej komunikácie na troch úrovniach (príklon k slovenskému jazyku – spojené hodnoty 1 a 2 na škále, maďarskému jazyku – spojené hodnoty 4 a 5 na škále a vyváženej dvojjazyčnosti – hodnota 3), ako aj mieru jazykovej komunikácie (priemerná hodnota $x=3$, t. j. zreteľná dvojjazyčnosť; miera jazykovej komunikácie v slovenčine $x<3$, miera jazykovej komunikácie v maďarčine $x>3$), čo umožňoval charakter škály. Výsledky stavu jazykovej komunikácie sa zisťovali frekvenčnou analýzou, miera jazykovej komunikácie bola stanovená priemernými hodnotami. Pre lepšiu prehľadnosť výsledky prináša graf č.3, ktorý uvádza aj početnosti príslušných variantov znaku.

Graf č.3

Legenda ku grafu: 1 – príklon k používaniu slovenčiny
 2 – prevažne vyvážená dvojjazyčná komunikácia
 3 – príklon k používaniu maďarčiny

Graf č. 4

Legenda ku grafu: 1 – príklon k používaniu slovenčiny
 2 – prevažne vyvážená dvojjazyčná komunikácia
 3 – príklon k používaniu maďarčiny

Z obidvoch grafov je na prvý pohľad zrejmé, že až na jednu situáciu (komunikáciu s rodičmi) prevláda vo všetkých situačných kontextoch príklon komunikácie v maďarskom jazyku. Respondenti teda s výnimkou komunikácie s rodičmi, keď u nich mierne prevláda slovenčina (takmer rovnako sú zastúpené ďalšie dve úrovne komunikácie), pri vzájomnej komunikácii či už v rodinnom prostredí, s priateľmi alebo na verejnosti, uprednostňujú viac maďarský ako slovenský jazyk. Nepotvrdili sa teda predpoklady dominancie vyváženej dvoj-jazyčnosti. Tá sa síce vo výraznejšej miere okrem komunikácie s rodičmi prejavila v komunikácii s príbuznými a priateľmi, na pracovisku a na ulici, avšak nedosahuje polovičné zastúpenie respondentov (vo všetkých prípadoch okolo tretiny respondentov). Zaujímavosťou je zistenie, že na pracovisku (na samosprávach) respondenti v polovičnej miere komunikujú viac po maďarsky, takmer tretina dvojjazyčne a len malé zastúpenie respondentov sa vyjadrilo, že rozpráva viac slovensky.

Celkovo výsledky analýz zamerané na zistenie jazykovej komunikácie v situačnom kontexte – v rodinnom kruhu a na verejnosti síce potvrdili u respondentov jazykovú bipolaritu, používanie slovenčiny aj maďarčiny, avšak v jednotlivých vybraných jazykových situáciách (okrem komunikácie s rodičmi) sa výraznejšie prikláňajú k používaniu maďarského jazyka. Konštatované skutočnosti potvrdzujú aj vypočítané priemerné hodnoty, týkajúce sa komunikačného správania respondentov v rodinnom aj vo verejnom prostredí, ktoré ilustruje tab. č.1.

Tab. č. 1 Jazyková komunikácia v situačnom kontexte

v rodinnom a priateľ. prostredí	<i>priemerná hodnota(x)</i>	vo verejnom prostredí	<i>priemerná hodnota(x)</i>
s rodičmi	2,8	na pracovisku (v samosprávach)	3,7
s manželom/lkou	4,0	v úradoch	4,6
s deťmi	4,2	na ulici	3,9
s vnúčatami	4,2	v obchodoch	4,5
s príbuznými	3,5		
s priateľmi	3,8		

3.3.2. Individuálna a skupinová znalosť slovenského jazyka

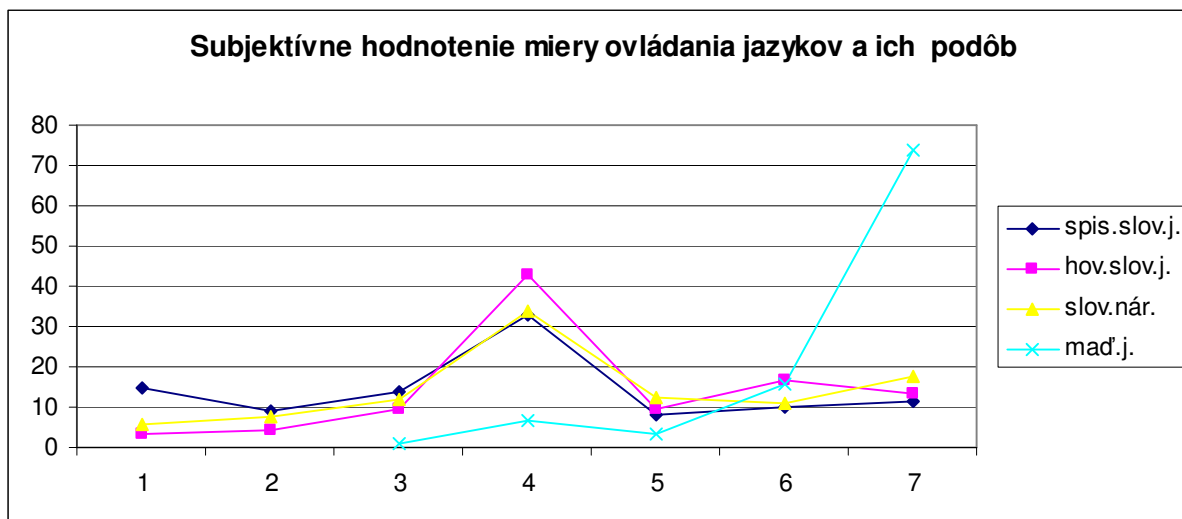
Výsledky používania jazyka v konkrétnej jazykovej situácii naznačovali u respondentov dobrú znalosť maďarského jazyka, na ktorú bolo možné usudzovať z frekvencie jeho používania. Vo výskume však bola zaujímavou predovšetkým miera znalosti slovenského jazyka, konkrétne jeho jazykových podôb, tak ako bolo v prvej tematickej

časti naznačené. Pritom znalosť jednotlivých podôb slovenčiny bola identifikovaná u samotného respondenta, ale sprostredkované aj u celej komunity Slovákov (prostredníctvom vyjadrenia respondenta). A hoci išlo o sebareflexiu, teda vlastné posúdenie znalosti „seba a iných“, čo do istej miery môže skresľovať reálnu skutočnosť, je možné domnievať sa, že výsledky naznačia určité tendencie, z ktorých je možné vyvodiť isté predpoklady.

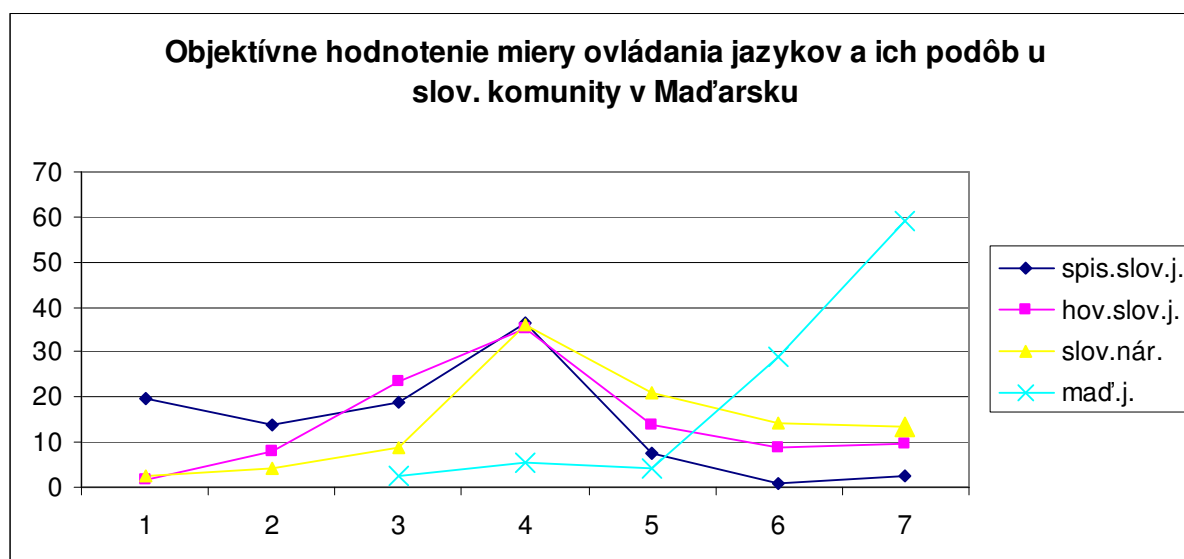
Miera znalosti jednotlivých jazykových podôb sa zisťovala na intervalovej škále od 1 do 7, pričom hodnota 1=vôbec nerozprávam a 7=veľmi dobre rozprávam. Stred škály naznačoval priemernú úroveň znalosti jazyka.

Rovnako ako v predchádzajúcich prípadoch, pre lepšiu orientáciu, výsledky sú prezentované v grafickej podobe na grafoch č. 5 a č.6, v ktorých sú uvádzané aj výsledky frekvenčnej analýzy. Pre porovnanie výpovedí respondentov vo vzťahu k sebe a iným, obidva grafy sú predkladané a interpretované súčasne.

Graf č. 5

Graf č.6

Z porovnania výsledkov oboch grafov vyplýva niekoľko skutočností. V prvom rade je zrejmé, že respondenti svoju osobnú znalosť slovenského jazyka, a to v prípade všetkých jazykových podôb, hodnotili vyššie ako znalosť celej komunity. Pritom v oboch prípadoch posudzovania znalosti sa najviac respondentov priklonilo k hodnote 4, čo je priemerná úroveň znalosti. Posúdenie znalosti maďarského jazyka je na osobnej aj kolektívnej úrovni jednoznačná a veľmi vysoká. Aj v tomto prípade platí, že respondenti svoju znalosť ohodnotili vyššie (takmer tri štvrtiny respondentov volilo najvyššiu hodnotu – 7) ako znalosť slovenskej komunity (hodnota 7 je v 58,9% prípadoch). Čo sa týka rozlíšenia jazykových variet slovenčiny, modálnym variantom je hodnota 4, t. j. priemerná úroveň znalosti. Výsledky opäť potvrdzujú, že na osobnej úrovni hodnotenia mierne dominuje hovorová podoba slovenčiny pred ďalšími dvomi podobami – spisovnou a nárečovou podobou, ktoré sú takmer na rovnakej úrovni ohodnotenia.

Pri posúdení pozitívnych hodnôt škály (body 5-7) jednotlivých variet slovenského jazyka je zrejmé diferencované posúdenie „seba“ a „iných“. Kým na osobnej úrovni sú všetky tri podoby jazyka ohodnotené približne rovnakou mierou dobrej znalosti (pozitívne body škály v prípade spisovnej podoby slovenčiny volilo 29,5% respondentov, v prípade hovorovej podoby 39,5%, v prípade nárečovej podoby 41,1%) a len mierne prevláda nárečová podoba, na kolektívnej úrovni sa respondenti domnievajú, že Slováci „dobre“ až „veľmi dobre“ ovládajú najviac slovenské nárečie. Vyjadrila sa tak takmer polovica respondentov (48,8%). Tab. č. 2 približuje prehľad priemerných hodnôt odpovedí na hodnotiacej škále, ktoré jednoznačnejšie vypovedajú o spomínaných výsledkoch.

Tab. č.2 Priemerné hodnoty osobnej a skupinovej znalosti jazykov

Osobná úroveň hodnotenia		Skupinová úroveň hodnotenia	
spis. slov. jazyk	3,86	spis. slov. jazyk	3,09
hovorová slovenčina	4,53	hovorová slovenčina	4,06
slov. nárečie	4,42	slov. nárečie	4,66
maďarský jazyk	6,55	maďarský jazyk	6,36

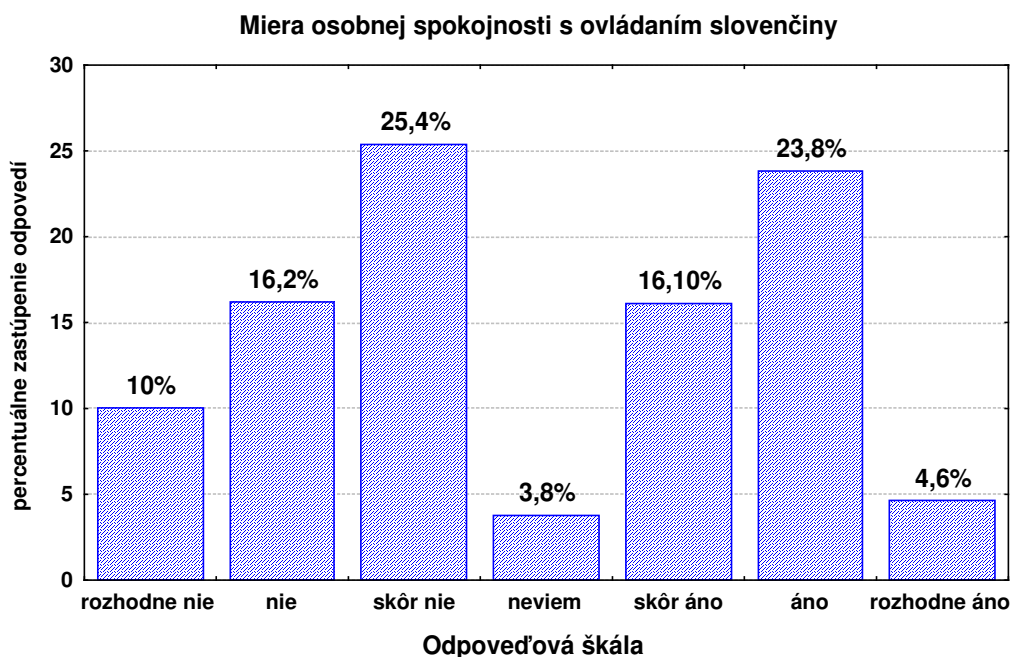
Z porovnania priemerných výsledkov obidvoch úrovní hodnotenia sa opätovne potvrdilo, že respondenti najviac ovládajú/komunikujú v maďarčine. Pri komunikácii slovenského jazyka na osobnej úrovni najviac preferujú hovorovú podobu slovenčiny (na nadpriemernej úrovni $x=4,53$), na skupinovej úrovni sa domnievajú, že je to slovenské nárečie ($x=4,66$). Najnepriaznivejšia situácia je v znalosti/komunikácii spisovnej podoby slovenského jazyka, ktorý na osobnej úrovni respondenti ohodnotili na priemernej úrovni (okolo priemeru $x=3,86$) a na skupinovej úrovni ešte nižšie (podpriemerná úroveň $x=3,09$).

3.3.3. Spokojnosť so znalosťou slovenčiny

V súvislosti s hodnotením znalosti slovenského jazyka bolo relevantné, do akej miery sú respondenti spokojní s uvádzanou skutočnosťou a či sa domnievajú, že Slováci v Maďarsku by sa nejakým spôsobom mali zdokonaľovať v jeho komunikácii. Spokojnosť/nespokojnosť respondenti vyjadrovali na sedembodovej škále, ktorej hodnoty 1-3 potvrdzovali mieru nespokojnosti, hodnoty 5-7 mieru spokojnosti a hodnota 4 ambivalentnosť respondenta k predmetnej otázke.

Názory respondentov na spokojnosť so znalosťou slovenčiny predkladá graf č.7 (N=228).

Graf č.7

Z grafu je zrejmé, že odpovede respondentov sú polarizované. Kým viac ako polovica, hoci v rozličnej miere, sa vyjadrila, že nie je spokojná so súčasnou znalosťou slovenčiny (51,6%), naopak 44,5% respondentov vyjadrilo viac-menej spokojnosť s úrovňou svojej znalosti slovenčiny. Ak z predchádzajúcich výsledkov posúdenia znalosti slovenčiny vyplynulo, že len okolo tretiny respondentov (bez ohľadu na jednotlivé jazykové podoby) ohodnotilo svoju komunikačnú znalosť slovenčiny pozitívne (nadpriemerne až veľmi dobre), a teda je možné predpokladať, že sú spokojní so svojou úrovňou znalosti, je evidentné, že sa vytvára ešte ďalšia skupina respondentov, ktorí napriek priemernej alebo horšej znalosti tohto jazyka, sú „spokojní“ s týmto stavom. A naopak, oveľa pozitívnejšou sa javí skutočnosť, že ak viac ako polovica respondentov je nespokojná so svojou znalosťou slovenčiny, je pravdepodobné, že aj tí, ktorí svoju znalosť deklarovali v pozitívnom poli škály, nie sú s týmto stavom spokojní. Potvrdenie týchto úvah však v konkrétnej podobe výsledkov je možné prezentovať po realizácii ďalších analýz (skúmanie súvislostí dvoch znakov). V tejto súvislosti je ešte možné dodať, že podporným argumentom úvah o výraznej skupine respondentov nespokojných so znalosťou svojej úrovne slovenčiny je aj konkrétny údaj z odpovedí respondentov na ďalšiu otázku adresovanú potrebe zdokonaľovania sa komunikácie v slovenčine. Na predmetnú otázku sa respondenti až v 88,3% zastúpení vyjadrili, že Slováci v Maďarsku by sa nejakým spôsobom mali zdokonaľovať v komunikácii v slovenčine. Je možné domnievať sa, že do tejto skupiny respondentov mnohí z nich zahrnuli aj „seba“.

3.4. Analýza vzťahov medzi vybranými premennými

3.4.1. Sociálno-demografické a etnické znaky ovládania jednotlivých jazykov

Znalosť jazyka je nepochybne diferencovaná s ohľadom na vybrané sociálno-demografické charakteristiky. Bolo preto relevantné zistiť, či je to tak aj v prípade respondentov výskumu a ak áno, aká je významnosť tohto vplyvu. Tab. č. 3, 4 a 5 sprostredkujú výsledky, týkajúce sa ovládania jednotlivých variet slovenského jazyka (spisovný slovenský jazyk, hovorová podoba slovenčiny, nárečová podoba slovenčiny) a maďarského jazyka, ktorých distribúcia podľa pohlavia, veku a vzdelania respondentov naznačuje isté súvislosti. Výsledky sú prezentované v podobe aritmetických priemerov (\bar{x}), ktorých výpočet umožňoval identický charakter použitej škály ovládania jazykov (1=vôbec nerozprávam, 7=veľmi dobre rozprávam).

Tab. č. 3 Interpohlavné diferencie v ovládaní slovenského a maďarského jazyka

pohl. / ovl. jaz.	spisovný slovenský jazyk	hovorová slovenčina	nárečová podoba slovenčiny	maďarský jazyk
muži	3,46	4,20	4,37	6,31
ženy	4,09	4,69	4,68	6,69
p	=.07	ns	ns	<.01
F	3,16			6,63
N	225	228	220	228

Z tabuľky je zrejmé, že významné interpohlavné diferencie sa potvrdili v jedinom prípade – v prípade maďarského jazyka, ktorého ovládanie ženy na predloženej škále posúdili signifikantne vyššie ($\bar{x}=6,69$) ako muži ($\bar{x}=6,31$). Diferencie medzi mužmi a ženami sú blízke významnosti v prípade komunikácie v spisovnej slovenčine, kde opäť viac skórujú ženy ($\bar{x}=4,09$) ako muži (3,46).

Tab. č.4 Diferencie v ovládaní slovenského a maďarského jazyka medzi vekovými kategóriami

vek ovl. jaz.	spisovný slovenský jazyk	hovorová slovenčina	nárečová podoba slovenčiny	maďarský jazyk
do 34r.	5,01	5,0	3,45	6,36
35-49r.	3,70	4,37	4,67	6,80
50-64r.	3,82	4,67	4,39	6,38
65 a viac	3,65	4,41	4,52	6,44
p	ns	ns	ns	Ns

Tab. č. 5 Diferencie v ovládaní slovenského a maďarského jazyka medzi vzdelanostnými kategóriami

vzdelanie ovláda jazyky	spisovný slovenský jazyk	hovorová slovenčina	nárečová podoba slovenčiny	maďarský jazyk
Základné	2,77	3,82	4,47	6,44
stredoškolské	3,40	4,31	3,88	6,34
vysokoškolské	4,31	4,79	4,78	6,72
Vyššie vyso- koškolské	5,83	5,80	5,0	6,60
P	<.001	=.05	=.06	ns
F	7,48	3,45	2,48	

Aj keď sú výsledky týkajúce sa ovládania jazykov vo vzťahu k veku respondentov ne-signifikantné, diferenciácia nameraných hodnôt v jednotlivých vekových kategóriách naznačuje isté tendencie najmä pri ovládaní jazykových podôb slovenčiny. Kým spisovnú a hovorovú podobu slovenského jazyka ovláda na nadpriemernej úrovni najmladšia veková kategória respondentov, znalosť nárečovej podoby slovenčiny je u nich najslabšia – podpriemerná, naopak, dobrú znalosť nárečovej podoby slovenčiny potvrdili predovšetkým respondenti staršej generácie. Vzhľadom na slabnúcu komunikáciu mladej generácie respondentov so starými rodičmi (graf č.3), ktorí preferujú nárečovú podobu slovenčiny a obozna-

movanie sa so slovenským jazykom predovšetkým v školách, kultúrnych a spoločenských organizáciách a používanie (hoci v obmedzenej miere) slovenčiny v slovenských samosprávach, je to skutočnosť prirodzená.

Z údajov v tabuľke č.5 vyplýva významná diferenciácia ovládania spisovnej a hovorovej podoby slovenského jazyka podľa vzdelania respondentov. V obidvoch varietach platí, že s vyšším stupňom vzdelania stúpa aj znalosť slovenčiny, pričom vyššie hodnoty na škále, t. j. lepšiu znalosť jazyka sa potvrdzujú v prípade hovorovej podoby slovenčiny. Zaujímavosťou je, že respondenti s najvyšším stupňom vzdelania v najvyššej miere ovládajú všetky tri podoby slovenského jazyka (takmer v rovnakej miere v každej variete). Ovládanie maďarského jazyka nie je diferencované podľa vzdelania respondentov.

Z posúdenia vzťahu medzi ovládaním slovenského a maďarského jazyka a etnickým ukazovateľom, za ktorý bol vybraný materinský jazyk, vyplynuli nasledovné skutočnosti. Z distribúcie dát etnických ukazovateľov je už známe, že respondenti si takmer v polovičnom zastúpení identifikovali slovenský alebo maďarský jazyk (slovenský jazyk – 51,5%; maďarský jazyk – 46,2%). Ako táto etnická bipolarita ovplyvňuje znalosť jazykov ilustruje tab. č. 6.

Tab. č. 6 Diferencie v ovládaní slovenského a maďarského jazyka podľa materinského Jazyka

mat. jazyk / ovláda jazyk	spisovný slovenský jazyk	hovorová slovenčina	nárečová podoba slovenčiny	maďarský jazyk
slovenský	4,50	4,98	5,03	6,44
maďarský	3,11	4,07	3,79	6,63
p	<.0001	<.01	<.0001	ns
F	19,61	10,94	17,44	

Z údajov v tabuľke č.6 vyplýva skutočnosť, že slovenský materinský jazyk je významným determinantom, ktorý vplýva na mieru znalosti všetkých troch variet slovenského jazyka, to znamená, že respondent, ktorého materinským jazykom bola slovenčina vykazuje vyššiu komunikačnú znalosť slovenčiny. A hoci respondenti uvádzajúci si maďarský materinský jazyk v menšej miere komunikujú (priemernej až podpriemernej) v jednotlivých podobách slovenčiny, výsledky naznačujú, že vo svojom rodinnom alebo verejnom prostredí sa oboznamovali so slovenským jazykom, čo má za následok istú komunikačnú znalosť slovenčiny (zvlášť v podobe hovorovej variety).

3.4.2. Materinský jazyk a jazykovo-komunikačné premenné

Na charakter vzťahu medzi materinským jazykom a jazykovo-komunikačnými premennými poukazuje kontingenčná analýza, v ktorej sú identifikované tri varianty naznačujúce orientáciu k používaniu jazyka/jazykov: 1 – príklon ku komunikácii v slovenskom jazyku (zlúčené varianty len slovensky a viac slovensky), 2 – dvojjazyčná komunikácia, 3- príklon ku komunikácii v maďarskom jazyku (zlúčené varianty len maďarsky a viac maďarsky ako slovensky). Výsledky boli testované χ^2 -testom a zisťovaný koeficient kontingencie – C. Výsledky analýz prezentuje tab. č. 9.

Tab. č. 7 Kontingenčná analýza materinského jazyka a jazykového správania v rodinnom aj verejnom prostredí (% podľa adresáta komunikácie)

MJ	Komunikácia v rodinnom prostredí																	
	s rodičmi			s manželom			s deťmi			s vnúčatami			príbuznými			s priateľmi		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
slov.	62,5	26,6	10,9	19,3	17,5	63,2	11,5	16,4	72,1	20	3,3	76,7	28,3	36,7	35	7,9	44,4	47
maď.	15,2	30,5	54,3	5,7	7,7	86,6	-	8,9	91,1	4,8	-	95,2	5,3	24,6	70,1	3,6	16,4	80
P	<.0001			<.05			<.01			=.05			<.001			<.01		
χ^2	36,5			12,12			12,52			9,63			23,6			15,59		
C	0,48			0,32			0,31			0,39			0,41			0,34		
	Komunikácia vo verejnom prostredí																	
	na pracovis.			v úradoch			na ulici			v obchod.								
slov.	15,8	41,3	42,9	4,5	4,5	91	6,0	45,5	48,5	3,0	16,7	80,3						
maď.	4,7	23,7	74,6	-	6,9	93,1	6,8	16,9	76,3	-	6,9	93,1						
P	<.01			=.05			<.01			=.05								
χ^2	18,11			8,69			16,89			9,8								
C	0,35			0,26			0,34			0,27								

Legenda k tabuľke:

- 1 – komunikácia výlučne alebo viac v slovenčine
- 2 – dvojjazyčná, slovensko-maďarská komunikácia
- 3 – komunikácia výlučne alebo viac maďarsky

Z údajov v tabuľke č.7, týkajúcich sa komunikácie v rodinnom prostredí, je zrejmé, že takmer dve tretiny respondentov so slovenským materinským jazykom volia s rodičmi komunikáciu prevažne v slovenskom jazyku, kým respondenti s maďarským materinským jazykom sa tak vyjadrili len v 15%-om zastúpení. Naopak, kým len desatina respondentov so slovenským materinským jazykom komunikuje s rodičmi v maďarskom jazyku, v prípade respondentov s maďarským materinským jazykom tak koná viac ako polovica. Komunikácia

s manželom, s deťmi a vnúčatami sa realizuje prevažne v maďarskom jazyku, pričom smerom k najmladšej generácii percentuálne zastúpenie respondentov stúpa bez ohľadu na materinský jazyk, avšak u respondentov so slovenským materinským jazykom je percentuálne zastúpenie komunikácie v maďarskom jazyku výrazne nižšie (takmer dve tretiny respondentov s manželom a okolo troch štvrtín s deťmi a vnúčatami) ako u respondentov udávajúcich si maďarský materinský jazyk, ktorí takmer v plnej miere preferujú maďarský jazyk (s manželom – 86,6%, s deťmi – 91,1% a s vnúčatami – 95,2%). Zaujímavou skutočnosťou sa javí diferenciácia komunikácie podľa materinského jazyka s príbuznými a priateľmi, keď sa v najväčšej miere prejavila dvojjazyčná komunikácia u respondentov so slovenským materinským jazykom (tretina respondentov s príbuznými a takmer polovica s priateľmi).

Pri distribúcii údajov, týkajúcich sa komunikácie vo verejnom prostredí u respondentov so slovenským aj maďarským materinským jazykom, je možné rozlíšiť takmer zhodu percentuálneho rozloženia vo variantoch komunikácie, a to v dvoch dvojiciach komunikačných situácií. Prvú dvojicu tvorí komunikácia na pracovisku a na ulici, druhú dvojicu komunikácia v úradoch a v obchodoch. Konkrétne u respondentov so slovenským materinským jazykom, na pracovisku aj na ulici prebieha dvojjazyčná komunikácia (2.variant) a komunikácia v maďarskom jazyku (3. variant) takmer v rovnakej miere (viac ako 40% respondentov v oboch variantoch), v úradoch a v obchodoch respondenti preferujú komunikáciu v maďarskom jazyku (91% v úradoch, 80,3% v obchodoch). U respondentov s maďarským materinským jazykom je v oboch diferencovaných dvojiciach komunikačných situácií percentuálne zastúpenie respondentov koncentrované v treťom variante, t. j. orientácii na maďarský jazyk (na pracovisku a na ulici okolo tri štvrtiny respondentov, v úradoch a v obchodoch zhodne 93% respondentov).

Záver

Zámerom štúdie bolo vytvoriť komplexný pohľad na problematiku jazykového správania Slovákov pracujúcich v slovenských menšinových samosprávach na území Maďarska a prezentovať primárne empirické výsledky na univariačnej a bivariačnej úrovni analýz. Tie vypovedajú o charakteristike výskumného súboru z hľadiska sociálno-demografickej a etnickej štruktúry; o jazykovo-komunikačnej schopnosti a orientácii v rodinnom a verejnom prostredí; o miere jazykovej znalosti a spokojnosti s používaním slovenského jazyka; o vzťahoch medzi vybranými premennými (soc.-dem. charakteristiky a ovládanie jazykov, materinský jazyk vs. komunikácia v komunikačných situáciách). Výsledku sa týkajú respondentov/ pracovníkov slovenských menšinových samospráv, ktorí sa zúčastnili *prvej etapy výskumu* (pracovníci dlhodobo pôsobiaci vo verejnej správe, min. jedno volebné obdobie).

Zo skúmania etnických charakteristík respondentov, predovšetkým z identifikácie materinského jazyka vyplynula nevyváženosť priznania jazykov – slovenčiny i maďarčiny, ktoré si respondenti uvádzali približne v rovnakej (polovičnej) miere, teda buď jeden alebo druhý jazyk. Ukazovateľ národnosti aj ukazovateľ materinského jazyka má v rodinnom prostredí respondentov diferencujúci charakter, a to v rôznej miere, smerom od najstaršej po najmladšiu generáciu táto identifikácia výrazne klesá. Pritom identifikácia „slovenskosti“ v rodinnom prostredí je výraznejšia v prípade ukazovateľa národnosti.

Výsledky analýz zamerané na zistenie jazykovo-komunikačnej orientácie v situačnom kontexte – v rodinnom kruhu a na verejnosti síce potvrdili u respondentov jazykovú bipolaritu, používanie slovenčiny aj maďarčiny, avšak v jednotlivých vybraných jazykových situáciách (okrem komunikácie s rodičmi) sa výraznejšie prikláňajú k používaniu maďarského jazyka.

Respondenti svoju osobnú komunikačnú znalosť slovenského jazyka, a to v prípade všetkých troch jazykových podôb slovenského jazyka (spisovný jazyk, hovorová podoba, nárečie), hodnotili vyššie ako komunikačnú znalosť celej komunity. Pritom v oboch prípadoch posudzovania znalosti najviac respondentov sa priklonilo k priemernej úrovni znalosti. Posúdenie znalosti maďarského jazyka je na osobnej aj kolektívnej úrovni jednoznačná a veľmi vysoká. Aj v tomto prípade platí, že respondenti svoju komunikačnú znalosť ohodnotili vyššie ako komunikačnú znalosť slovenskej komunity.

Názory na spokojnosť so znalosťou slovenčiny sú výrazne polarizované. Vytvorili sa dve skupiny respondentov. Jedna (tvorí ju viac ako polovica respondentov) vyjadruje rozličnú mieru nespokojnosti, druhá je s úrovňou znalosti slovenčiny viac lebo menej spokojná. Vo vzťahu ku komunite Slovákov sa však väčšina respondentov (takmer 90%) domnieva, že Slováci v Maďarsku by sa nejakým spôsobom mali zdokonaľovať v komunikácii v slovenčine.

Pri skúmaní zvislostí a vzťahov medzi sociálno-demografickými znakmi respondenta a komunikačnou znalosťou (troch variet slovenského jazyka a maďarského jazyka) sa potvrdili významné diferencie podľa pohlavia v prípade maďarského jazyka, ktorého znalosť ženy na predloženej škále posúdili vyššie ako muži. Z hľadiska jednotlivých vekových kategórií sa potvrdilo, že kým spisovnú a hovorovú podobu slovenského jazyka ovláda na nadpriemernej úrovni najmladšia veková kategória respondentov, znalosť nárečovej podoby slovenčiny je u nich najslabšia (podpriemerná), naopak, dobrú znalosť nárečovej podoby slovenčiny potvrdili predovšetkým respondenti staršej generácie. Potvrdila sa aj významná diferenciácia ovládania spisovnej a hovorovej podoby slovenského jazyka podľa vzdelania respondentov. V oboch varietach platí, že s vyšším stupňom vzdelania stúpa aj komunikačná znalosť slovenčiny. Pri skúmaní súvislostí medzi materinským jazykom a komunikačnou znalosťou slovenčiny sa zistilo, že slovenský materinský jazyk je významný determinant, ktorý vplyva na mieru znalosti všetkých troch variet slovenského jazyka.

Vzťah medzi materinským jazykom a jazykovo-komunikačným správaním respondentov sa potvrdil ako štatisticky významný, tak v rodinnom, ako aj vo verejnom prostredí. A hoci orientácia komunikácie podľa materinského jazyka, okrem komunikácie s rodičmi

a príbuznými, je prevažne maďarskej povahy (preferencia maďarského jazyka), rozsah (mie-
ra) tejto komunikácie je v prípade identifikácie slovenského materinského jazyka
v jednotlivých komunikačných situáciách výrazne nižší. Zaujímavou skutočnosťou sa javí
diferenciácia komunikácie podľa materinského jazyka s príbuznými a priateľmi, keď sa
v najväčšej miere prejavila dvojjazyčná komunikácia u respondentov so slovenským mate-
rinským jazykom. Komunikácia vo verejnom prostredí je podľa slovenského materinského
jazyka polarizovaná. Na pracovisku aj na ulici prebieha takmer v rovnakej miere dvojjazyčná
komunikácia a komunikácia v maďarskom jazyku, v úradoch a v obchodoch respondenti
preferujú komunikáciu v maďarskom jazyku.

Literatúra:

1. ADATOK a magyarországi kisebbségi önkormányzatok kialakulásáról és működéséről. Regio, Kisebbségtudományi szemle, Budapest, 1997/1, s.149.
2. A MAGYARORSZÁGI SZLOVÁK NEMZETI KISEBBSÉG HELYZETE. Miniszterelnöki Hivatal, Budapest, 1997.
3. BAČOVÁ, V., KUSÁ, Z. (Eds)1997): Identity v meniacej sa spoločnosti. Spolo-
čenskovedný ústav SAV, Košice.
4. BAKYTOVÁ,H., UGRON,M., KONTŠEKOVÁ,O. (1975): Základy štatistiky. Alfa, Bratisla-
va.
5. BALÁŽOVÁ,E., GRÁCOVÁ,G. (1994): Slováci v Maďarsku. Matica slovenská, Martin.
6. BAŇCZEROWSKI,J.(2000): A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései. ELTE,
Bölcsészettudományi Kar, Lengyel Filológiai Tanszék, Budapest.
7. BINDORFFER,GY. (2001): Kettős identitás. MTA, Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
8. BOSÁK,J. (1995): Sociolingvistická stratégia výskumu slovenčiny. Sociolingvistika
Slovaca, Bratislava, ss.17-41.
9. BOTÍK,J. (1991): Etnicita ako základná kategória národopisnej vedy. Slovenský
národopis, roč.39,č.1., s.18-24.
10. CLAUS,G., EBNER,H. (1988): Základy štatistiky pre psychológov, pedagógov,
sociológov. SPN, Bratislava.
11. CSEFKÓ,F.,PÁLNÉ KOVÁCS,I. (1999): Kisebbségi önkormányzatok Magyarországon.
MTA, Kisebbségkutató intézet, Osiris, Budapes.
12. ČERNÝ,J.(1996): Dějiny lingvistiky. Olomouc VOTOBIA.
13. DIVIČANOVÁ,A. (1999): Jazyk, kultúra, spoločenstvo. Etnokultúrne zmeny na jazy-
kových ostrovoch v Maďarsku. Békešská Čaba – Budapešť.
14. DIVIČANOVÁ,A., KRUPA,O. (1999): Slováci v Maďarsku. Press Publica, Budapešť.
15. EILER,F., KOVÁCS,N. (2000): A kisebbségi önkormányzatok rendszere Magyarorszá-
gon. Regio, Kisebbségtudományi szemle, Budapest , 4 (4), ss. 81-112.

14. ERIKSON, H.E. (1968): Identity: Youth and Crisis. Norton, New York.
15. GYIVICSÁN, A. (1985): Az anyanyelv és kultúra értékrendjének változása a kiskörösi szlovákoknál. In: Verseghi Gy. (Ed.): A magyarországi nemzetiségek kulturális, tudati jellemzői. Budapest, Állami Gorkij könyvtár, ss. 9-57.
16. HAUSENBLAS, O. (1993): K tzv. pronikání obecné češtiny do spisovného jazyka. Slovo a slovesnosť, roč.54, ss.97-106.
17. HIRNER, A. (1978): Primárne dáta v sociológii. Pravda, Bratislava.
18. HOMIŠINOVÁ, M. (2000): Skúmanie otázok etnickej identity slovenskej minority v Maďarsku. Človek a spoločnosť. <http://www.saske.sk.cas/2-2000/homisinova.html>
19. HOMIŠINOVÁ, M. (2000): O etnicite príslušníkov slovenskej inteligencie v Maďarsku – relácie medzi stupňom etnickej identity a etnoidentifikačnými kategóriami. Sociológia, roč.32, č.5, ss. 471-481.
- 20.** HOMIŠINOVÁ, M. (2000): Používanie slovenského jazyka v rôznych komunikačných situáciách (z výskumu slovenskej menšiny v Maďarsku. Človek a spoločnosť. <http://www.saske.sk.cas/1-2000/homisinova.html>
21. HOMIŠINOVÁ, M. (2001): The research of the ethnic processes in the minority communities living in Hungary. Človek a spoločnosť, <http://www.saske.sk.cas/4-2001/homisinova.html>
22. HOMIŠINOVÁ, M. (2003): Slovenská inteligencia v Maďarsku v zrkadle sociologického výskumu. (Vybrané výsledky skúmania stavu etnickej identity). Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, Békešská Čaba.
23. HOMIŠINOVÁ, M. (2006): Etnická rodina Slovákov, Chorvátov a Bulharov žijúcich v Maďarsku. Teoretická a komparatívna analýza skúmania etnických procesoch slovanských minorít. Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, Békešská Čaba.
24. HORECKÝ, J. (1979): Východiská k teórii spisovného jazyka. In: J. Ružička: Z teórie spisovného jazyka. Veda, Bratislava, ss. 13-22.
25. HORNOKNÉ, U.E. (2002): A békéscsabai szlovák értelmiség anyanyelvhasználata. Ki-sebbségkutatás, Osiris, Budapest, 11/3, ss. 680-692.
26. CHOMSKY, N. (1965): Aspects of the Theory of Syntax. Cambridge, Mass.: MIT Press.
27. JADOV, V.A. (1977): Sociologický výskum. Pravda, Bratislava.
28. KATRIAK, M. (1975): Metódy a techniky sociologického výskumu. Veda, Bratislava.
29. KISEBBSÉGI ÉRTESÍTŐ. Informačný bulletin národných a etnických menšín žijúcich v Maďarskej republike. OBZOR, Budapešť, 1993, č. 1, 56s.
30. KISS, J. (2002): Társadalom és nyelvhasználat. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
31. KRČMOVÁ, M. (1981): Běžně mluvený jazyk v Brně. Univerzita J.E.Purkyně v Brně.
32. KRUPA, A. (1999): A népi kultúrák és kétnyelvűség viszonya a délkelet-alföldi szlovákoknál.
33. LANSTYÁK, I. (1993): Diglosszia és kettősnyelvűség. Kétnyelvűség, 1/1, s.5-21.

34. MAŘÍKOVÁ,H., PETRUSEK,M., VODÁKOVÁ,A. (1996): Veľký sociologický slovník. I. a II. diel. Karolinum, Praha.
35. MÁTĚ,J. (1998): A 20. századi nyelvtudomány történetének főbb elméletei és irányzatai. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
36. NEMZETI KÖTÖDÉS. A nemzeti, etnikai kisebbségek adatai, Népszámlálás 2001, (KSH, 2002).
37. ONDREJOVIČ,S. (1991): K sociolingvistike na Slovensku. In: J.Mistrík (ed.): Studia Academica Slovaca.20, Bratislava, Alfa.
38. ONDREJOVIČ,S. (1995): Sociolingvistické aspekty jazykovedného výskumu na Slovensku. Sociolinguistica Slovaca, Bratislava.
39. ONDREJOVIČ,S (1996): Sociolingvistika a areálová lingvistika. Sociolingvistika Slovaca 2, Bratislava: Veda.
40. ONDREJOVIČ,S. (2004): Jazyk v menšinovom prostredí. In: A.Uhrinová-M.Žiláková (eds.): Slovenčina v menšinovom prostredí. VÚSM, Mozi nyomda Bt Békešská Čaba.
41. PAPUČEK,G. (1996): Nič nového pod slnkom maďarskej národnostnej politiky. Slovenský juh, Bratislava, č. 10,11.
42. SKUTNABB-KANGAS,T. (2000): Menšina,jazyk, rasizmus. Bratislava.
43. SOKOLOVÁ,G., HERNOVÁ,Š., ŠRAJEROVÁ,O. (1997): Češi, Slováci a Poláci na Tesínsku a jejich vzájemné vztahy. Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opave, Tilia, Opava.
44. UHRINOVÁ,A. (2007): Menšinový samosprávny systém v Maďarskej republike vo vzťahu k Slovákom. Verejná správa, č.9, s. 16-18.
45. ZÁKON o právach národných a etnických menšín č. 77/1993 prijatý Národným zhromaždením Maďarskej republiky. V plnom znení v slovenskom preklade uverejnený v Ľudových novinách 21.10.1993, s. 1-4.
46. ZICH,F. (1976): Sociologický výskum. Svoboda, Praha.
47. ZSILÁK,M. (1991): A magyarországi szlovákok nyelvápotáról és kétnyelvűségéről. In: Győri-Nagy S. Kelemen Janka (Ed.): Kétnyelvűség a Kárpát-medencében. Széchényi Társaság, Budapest, s. 53-62.
48. ZSILÁK,M. (1993): A délföldi szlovák nyelvjárások funkcionális rétegződése. In: Hegedűs Rita-Kőrösi Zoltánné-Tarnói László (Ed.): Hungarológia 3. Nemzetközi Hungarológiai Központ, Budapest, s. 180-187.
49. ŽILÁKOVÁ,M. (1996): Pomer dolnozemských Slovákov k spisovnej norme. In: V.Patráš (Ed): Sociolingvistické a psycholingvistické aspekty jazykovej komunikácie. Univerzita Mateja Bela, II. diel, Banská Bystrica.
- 50. ŽILÁKOVÁ,M. (2001): Sarvašania a slovenský jazyk. In: A.Divičanová (Ed.): 275 rokov v Sarvaši. Békešská Čaba, s. 103-111.**

**Language-Communication Behaviour of Employees of Slovak Minority
Self-Governments in Hungary
(questions of theory and methodology together with results
of an empirical socio-linguistic research)**

Abstract:

This study is focused on language communication problems and topical questions connected with them in the surrounding of Slovak minority self-governments that are acting on the whole territory of the Hungarian Republic.

The main goal of this study is to present the most complex view of given subject matter, to characterise the realized empiric research (2006/2007) and to publish basic results of this research. According to the defined intention there are presented three basic thematic circles of the study. The first one creates a global conceptual framework of the above-mentioned topics, the second thematic circle is addressed to basic methodological questions of the realized research and the third thematic circle brings empiric results about findings, above all, as well as important knowledge obtained from the analysis of descriptive and inductive statistics.

Key words: language-communication behaviour, ethnic minority

